

Anteckningar om tidsuppfattningen i psykoterapi

Eftersom min psykoterapeutiska yrkesverksamhet skapat främst psykoanalytisk erfarenhet, har jag begränsat min diskussion till tidsprocesser som de framträder i den psykoanalytiska situationen, om det så handlar om psykoanalys eller psykoanalytiskt orienterad psykoterapi.

Det psykoanalytiska tänkandet om utvecklingen av tidsuppfattningen ligger bakom varierande attityder hos både terapeut och patient när det gäller varseblivningen av tiden.

Livshistoria och uppfattning av levnadsberättelsen i relation till psykisk smärta

Om psykologisk smärta uppfattas som uttryck för en sjukdom som har drabbat en person och gjort honom eller henne till ett offer för ångestattacker, depressiv trötthet eller fobiska upplevelser, då skulle den personen idag vända sig till en psykiatrisk mottagning för att få hjälp snarare än till en expert på psykoterapi. Jag anser att denna skillnad främst har sin orsak i självuppfattningen och delvis har att göra med kulturella och utbildningsmässiga faktorer och delvis med vad man kallar "psychological mindedness". Människor som betraktar sig själva som drabbade av en Åkomma har ingen tendens att börja reflektera över hur Åkomman hänger ihop med deras levnadshistoria. De skulle uppfatta Åkomman på ett mer direkt vis och söka hjälp här och nu vid första bästa tillfälle, till exempel hos sin husläkare.

Patienters uppfattning om den egna psykiska störningen eller problemet har att göra med deras uppfattning av sitt livslopp i stort, deras uppfattning av sig-själva-i-tiden; något som avspeglar människans dubbla uppfattning av tiden – varaktighet och perspektiv. Denna tidsuppfattning kan vara snäv: "Det kom som en blix från klar himmel – från ingenstans!" eller den kan vara vidare: "Det här hände mig och jag undrar varför det kom just nu?" I båda fallen skulle patienten nog söka husläkaren för att få hjälp.

Husläkarens inställning till patientens problem kan an-

Baserat på föredrag vid Gyllenbergiska Stiftelsens konferens "Time – impact on body and soul" i Helsingfors, 22–24 september 2005.

tingen mynna i ett försök att utröna hur problemen hänger ihop med levnadshistorien eller i att finna förbindelser mellan det första symptomet av Åkomman och händelser i patientens liv – det skulle vara ett första steg som kan införa tanken på historia och levnadsberättelse. Vissa patienter skulle bli stimulerade av att ägna tankar åt hur Åkomman hänger ihop med händelser i deras liv – ett narrativt perspektiv. Andra vill först och främst ha hjälp för sina besvär just nu och struntar helt i att gräva i sitt förflutna. Deras levnadshistoria kan eller kan inte ha något samband med deras aktuella besvär, men först av allt vill de ha hjälp nu, genast på fläcken! Den attityden kan tjäna som exempel på hur människor tenderar att förneka sin egen plats i sin egen tid. Frågan är emellertid varför det ofta reser sig ett sådant motstånd mot att koppla ihop levnadshistorien med den psykiska smärtan eller ohälsan.

På gränsen mellan människans inre värld och yttre verklighet

Här skulle jag vilja lägga till några tankar om varseblivningen av tiden i ljuset av individens utveckling.

Den psykoanalytiska teorin lär oss att det omedvetna inte har någon uppfattning om tiden och att människans inre värld av drifter och impulser står i kontrast till och i konflikt med tidsgränser, tidsregler och tidtabeller i vuxenvärldens samhälle. Våra möjligheter att varsebli tidsgränser är något som bara successivt utvecklas. Den nyföddes och det lilla barnets tänkande domineras av omedvetna huvudsakligen kroppsligt förankrade fantasier. Emellertid tränger sig snart yttervärldens tidsgränser in i denna tidlösa inre värld. Tidlösheten i den inre världen kommer därvid så småningom att nödgas ge plats åt dessa yttervärldens tidsmätt. När individen i utvecklingen börjar komma underfund med att tiden finns går det att urskilja en process som går via smärtsamma separationer – separation från det tidlösa mörkret i moderlivet, separation från tillfredsställelsen vid modersbrösten, separation från småbarnstidens bekymmerslösa dagar till det tidsbundna schemat i skolans värld, och separation från barndomstidens oändlighet genom den sexuella utvecklingen i puberteten fram till vuxenlivets tidspres. Den infantila tidlösheten dröjer sig ändå alltjämt kvar i den inre världen livet igenom, och att hantera konflikten med den yttre världens krav är en del av utvecklingen som måste hanteras med hjälp av psykets olika instrument.

Den inre infantila världen av önskningar och impulser möter den yttre världens hårdföra villkor i en tänkt gränzon mellan den inre världen av fantasier och den yttre världen av varseblivna fysiska och sociala realiteter. Instrumenten för att

hantera konfrontationerna mellan det inre och det yttre utgör en viktig del av den psykiska apparaten.

Jag ska här nämna de två viktigaste av dessa instrument: Ett är *drömmandet* i vilket infantila önskningar, tidlöshet och behovstillfredsställelse kan möta dagsrester och varseblivningar från yttrevärlden. Drömmen kan betraktas som ett slags kompromissbildning mellan yttre krav och minnen och den infantila inre världen. I drömmen formas symboler och metaforer som med större eller mindre framgång av individen kan användas för att hantera konflikter som tidsreglering vis à vis tidlösa önskningar.

Det andra instrumentet som hanterar de infantila fantasierna i mötet med yttrevärlden möter vi i *lekens värld*. Det är en aktivitet i vilken barnen ger sig hän åt att utarbeta kompromisser mellan den infantila världens fantasier och yttrevärldens samhälle. Också i barnens lek liksom i drömmarnas värld formas symboler och metaforer som blir användbara i införlivandet av livserfarenheter med den inre världens impulser och önskefantasier.

Som vuxna använder vi oavbrutet dessa instrument i dagdrömande och lekfulla aktiviteter parallellt med att vi deltar i vardagsliv i arbete och familj. Förmågan till dagdrömande och symbolbildning i språk och kultur är sätt på vilka vi håller båda världarna – den inre, infantila och den yttre, reella – i kontakt med varandra. Detta är, som jag ser det, en förutsättning för psykisk hälsa och förmåga att se på livshändelser i vår egen levnadsberättelses perspektiv. Den förmågan ger individen en känsla av ett "historiskt själv", något som i litteraturen benämnts som "the autobiographical self".

I kontrast härtill saknar en del individer denna kapacitet och utvecklar andra medel till försvar mot trycket från den inre världens impulser, önskningar och tidlöshet.

Sårbarhet för psykiskt lidande

Jag har tanken att förnekande av tidsperspektivet på det egna livet till och med kan lägga grunden för en sårbarhet för psykisk sjukdom. Avsaknad av ett sådant tidsperspektiv är en aspekt av narcissism, som kan vara mer eller mindre svårartad. Det är som om detta att leva under oket av tidens gång och själva åldrandet utgör en narcissistisk kränkning. Det flydda och framtiden blir på detta sätt båda diffusa och oklara begrepp. Husläkaren eller socialarbetaren som ska ta hand om patienternas besvär har alltså ett visst ansvar när det gäller att upplysa dem om att deras egen levnadsberättelse eller självbiografi kan vara betydelsefull vid bedömningen av vilken hjälp de behöver.

Detta är ingen lätt uppgift eftersom den inte bara innebär ett slags övertalning utan också en kamp mot psykologiska motstånd. Det är en uppgift som kan kräva psykoterapeutiska insatser.

Det moderna livet, tidlöshet och narcissism

Begreppen tid, som i levnadstid och levnadsberättelse, sådana begrepp som urskiljer flydda händelser, den pressande nutiden och den avlägsna framtiden är tidsbegrepp som många människor idag har en tendens att förneka. Det moderna samhället är mindre beroende av årstider, dagsljus och naturens rytmer. En del unga människor förlorar sin tidsuppfattning, och denna förlust kan påverka sömnvanor och fritidsliv. Många vänder på dygnet, är vakna till gryningen och sover till sen eftermiddag. Den tid då man "går ut" förskjuts från kväll till natt. Några ungdomar vrider klockan rätt igen, men med ansträngning, beroende på skolschema eller arbetstider, andra ungdomar går vilse i tiden och kommer i svårigheter.

Storstadslivet tycks underblåsa denna utveckling bara genom att bortse från dygnets och årstidernas växlingar, så att det blir möjligt att leva i tidlöshet i storstaden där en del människor förblir ovetande om dagens och nattens gång, veckodagar, helgdagar och så vidare. Detta är extremer, men vår uppfattning om tiden beror mer av dagsljusets växlingar och årstidernas gång än vi tycks benägna att tro. Dessa astronomiska fakta påverkar och reglerar sådant som sömnrytm och ämnesomsättning; de har inflytande på våra biologiska klockor och ger näring åt vår förmåga till tidsuppfattning.

Det kan vara så att många narcissistiskt sårbara personer, som inte har stödet av en naturlig rytm av dagar och årstider, lider av denna tidlöshet som kan upplevas som en inre tomhet, kanske rubricerad som utbrändhet, depression, ångest eller rastlöshet. En del människor jagar tiden, och de lever med "time management" och ska leverera "just in time" och förlorar kontakten med sina inre rytmer. De förhåller sig till olika tidsgränser, tidtabeller och check-in-tider, talar om "realtid" och blir nästan tvångsmässiga i att ersätta en naturlig rytm med en teknisk lösning. Det är möjligt att stöta på en del tids-obsessiva människor som, tänker jag, försvarar sig mot vad de fruktar är ett stort inre vakuum representerat av en tidlöshet i negativ mening, kanske med en dödsaning. Dessa människor har utvecklat en tvångsmässig besatthet av tiden som försvar mot sin infantila inre värld och har antagligen inte haft möjligheten till lekfullhet eller kreativt dagdrömande.

Andra kan röra sig i riktning mot ett totalt tidsförne-

kande och riskerar att suddas ut alla gränser och finner sig in-dragna i drogmissbruk, alkoholism, utagerande våld och vandalisering eller visar sin desperation i suicidgester, ätstörningar eller andra former av självdestruktivitet. Dessa följer av förlust av tidsuppfattningen avslöjar ett mer eller mindre desperat kontrollbehov, uttryckt som en känsla av total vilshenhet i livet och livshistorien.

Min övertygelse är att många socialt och psykiskt störda människor lider av det faktum att de har fallit ur tiden och tidsuppfattningen eller att de har förlorat kontakten med kreativa sätt att hantera gränsen mellan den inre och yttre världen som kan mildra traumat i konflikten mellan tid och tidlöshet. En del av dessa människor kan mer eller mindre aktivt ge sig hän åt en omedveten längtan efter tidlöshet. Genom sitt drogmissbruk söker de upp ett slags kosmiskt välbefinnande som genom en regression väcker ett kroppsligt dolt minne av tidlösheten i moderlivet.

Återinförande av känslan för tid och rytm

Min hypotes är att mycket av den psykiska ohälsa som är karakteristisk i vår tid, såsom de nämnda tillstånden, delvis kommer av eller resulterar i en förlust av tidsuppfattningen och att denna förlust i sin tur gynnar en fixering av narcissistiska försvar.

Det kan vara en intressant parentes att konstatera att återinförande av tiden var ett terapeutiskt verktyg som användes i den gamla psykiatrins "moral treatment" – med scheman, måltider på fasta tider, regelbundna arbetstider och gudstjänster som på fast tid inramade dagen. Tidsordningen var sträng och återinförande av tiden sågs som ett viktigt botemedel.

Detta medel har glömts bort i vår mer frenetiska tidsålder, när vi i det vanliga familjelivet tenderar att förlora tidsgränserna, sådant som mat på bestämda tider med familjen samlad runt bordet och regelbundna läggtider för barnen.

Kanske att många av dessa detaljer om tiden gör människor mindre benägna att uppfatta betydelsen av rytm, regelbundenhet och vad som skulle kunna kallas tidstrygghet, när det gäller basala funktioner som att äta, sova och arbeta på ett regelmässigt sätt. Möjligtvis kan det vara så att en svagare tidsuppfattning när det gäller både vår vardag och vår livshistoria har ett samband med det förändrade psykopatologiska panorama vi ser idag, i riktning mot mer narcissistiska störningar. I vid mening kan denna typ av störningar uppdelas i sådana som förr eller senare leder till antingen depression med självmordsrisk, eller paranoidea reaktioner eller också kan per-

manentas i personlighetsstörningar med psykopati som yttersta extremform

Stärkning av tidsuppfattningen och känslan för rytm borde vara en integrerad del av behandlingsstrategier också när det gäller stressrelaterade sjukdomar som är så vanliga i det moderna livet.

Kan ett liknande återinförande av tiden också vara ett psykoterapeutiskt instrument? Jag menar att det är så. Enligt min mening är det en integrerad del av den psykoterapeutiska ramen.

Ett viktigt steg har tagits när vår husläkare försöker att länka samman patientens åkomma med livsberättelsen, till hans eller hennes "autobiographical self".

Min tanke om återinförandet av tidsbegreppet kan tyckas vara en del av bakgrunden till vanliga medicinska åtgärder, men jag tror att det bildar en mer grundläggande del av varje behandling. Så snart patienter hos husläkaren visar ett genuint intresse för sin egen levnadshistoria och börjar formulera frågor om sin egen personlighetsutveckling och sin livsstil, kommer ett behov av en djupare förståelse att komma till ytan.

Men återinförande av tidsuppfattning är inte nog. Mer betydelsefullt är patienternas oförmåga när det gäller att leka och dagdrömma kreativt, de viktigaste instrumenten för att undersöka gränserna mellan den rika infantila inre världen och samhällets yttre realiteter. Sådant lekande och dagdrömande kan äga rum i kulturella aktiviteter, som dock inte får föras utan gränser utan hållas inom ett regelverk av tid och rum för att skapa en övergång mellan det inre fantiserandet och de yttre realiteternas värld.

Låt mig påminna om August Strindberg som varje morgon klockan sju kokade sitt kaffe iförd hög hatt "för att hålla ihop tankarna" och efter exakt en timmes promenad i det fria regelbundet författade till klockan ett på eftermiddagen. På detta regelmässiga vis kunde han släppa lös sin fantasi och låta det omedvetna tala.

Psykoterapi är också ett slags "lek" enligt den brittiske psykoanalytikern Winnicott som tillägger: "om patienten inte kan leka så är det psykoterapeutens uppgift att föra honom eller henne från att inte kunna leka till att kunna leka".

Fördröjningar som föregår behandlingen

De psykologiska problem som påverkar förmågan att uppfatta tid kan manifesteras i de fördröjningar som föregår en psykoterapeutisk behandling och som understryker vikten av tidsfaktorerna i själva behandlingen. Psykoterapi tar mycket tid, den påverkar det dagliga livet och i synnerhet de vardagliga

relationerna. Psykoanalys eller psykoanalytiskt orienterad psykoterapi betyder behandling på lång sikt som innefattar en avsevärd tid under patientens liv, för att inte nämna kostnaden. Varseblivningen av dessa förhållanden kan tjäna som orsaker för att fördröja människor som överväger möjligheten av att undergå psykoanalys och kan leda till ytterligare fördröjning sedan beslutet om behandling väl är fattat, innan patienten tar telefonen och gör upp om en tid hos psykoterapeuten.

Här handlar det om två slags tidsfaktorer som är inbegripna, vad man kan kalla *mognadsfördröjningen* innan beslutet fattas, och *kontaktfördröjningen*, från det ögonblick som någon har bestämt sig för att närma sig en psykoterapeut tills personen verkligen avtalar om ett möte.

Psykologiska skeenden som berör tidsuppfattningen kan urskiljas i båda dessa processer. Blotta tanken att undergå psykoanalys eller psykoterapi är alltid en källa till djup ambivalens som kan röja djupare störningar, något som påverkar uppfattningen av tidens gång. Som i andra aspekter av livet kommer vissa människor att ha en tendens att rusa genom processen att söka upp en behandlingskontakt. Andra drar ut länge på beslutsförloppet och tvekar i det längsta. Båda sätten att närma sig påverkar uppfattningen om hur mycket tid som verkligen har förflutit under dessa fördröjningar. Min erfarenhet är att denna period kan variera från dagar till år, och att denna faktor därefter kan ha betydelse för den följande terapi-processen. Å ena sidan kan en tvekande person, efter år av fördröjning, till slut fatta ett beslut och genomgå en tämligen kort behandling, eftersom mycket av arbetet redan utförts i själva beslutsprocessen med rörelser fram och tillbaka. Å andra sidan kan den person som förnekar betydelsen av psykoterapi, efter en kort tids eftertanke, nå ett beslut som följs av en utdragen och lång psykoterapi fylld av motstånd och hårt arbete. Båda dessa fördröjningar avslöjar patientens kamp för att hantera sin ångest inför att närma sig sitt inre psykiska liv och sina infantila fantasier.

Fördröjningen från att träffa ett avtal om förberedande intervjuer till själva terapistarten kan betraktas som ett tredje slags fördröjning. Allt emellanåt kan terapin eller analysen påbörjas efter bara några dagar, vilket kan lämna patienterna med en känsla av att de har störtats in i situationen. Detta kan i sin tur skapa en föreställning om att terapeuten har speciella känslor för patienten, alternativt en känsla av att ha knuffats in i något, eller till och med att ha utsatts för ett övergrepp. I andra fall, när väntelistan är full, kan patienter känna att själva terapistarten har blivit alltför länge uppskjuten därför att tera-

peuten har viktigare patienter som fått komma före, antagligen någon mer omtyckt. Efter att ha fått vänta alltför länge känner sig patienten arg och övergiven.

Dessa exempel illustrerar hur de infantila dragen i patientens inre liv kommer till ytan i ljuset av att den terapeutiska situationen närmar sig. Överföringssituationen är i själva verket ett slags lekplats där möjligheten skapas för patienten att hantera sina inre behov och impulser, kanske okända för hans eller hennes medvetna, men välkända för det omedvetna.

Alla dessa skilda reaktioner återspeglar således de olika fördröjningarna som finns inför psykoterapin. Överföringskänslor väcks längs vägen, långt innan behandlingen har påbörjats. Patienternas regression påverkar deras uppfattning om tiden så att en liten fördröjning kan kännas som ett kraftfullt och skrämmande tvång med dunkla motiv, medan en längre fördröjning kan kännas som ett övergivande eller berövande, vilket avspeglar hur mycket tidsuppfattningen påverkas av känslomässiga förhållanden.

Den psykoterapeutiska processen

Alla dessa olika regressiva reaktioner har naturligtvis att göra med tiden, med andra ord tiden i relation till patientens levnadshistoria, sedan länge förflutna händelser som återkommer i den psykoterapeutiska situationen och som kan återupplevas i här-och-nu. Samtidigt är patienten i sitt medvetna varande väl medveten om tidsflödet i den analytiska eller terapeutiska sessionen. Den psykoanalytiska ramen är rigid, och analytikern är (eller borde vara) mycket precis när det gäller tidpunkten för början och avslutningen av varje analytisk timme. Proceduren är exakt densamma, patienten har sin stol eller ligger på soffan och analytikern har sin plats i rummet. Beröring är begränsad till ett handslag före eller efter timmen, eller ingen beröring alls, men samma procedur äger rum varje gång. Terapeut och patient träffas varje vecka på en bestämd tid under terminerna, och uppehåll annonseras i god tid i förväg. På detta sätt åstadkommer man *tidstryggheten*, vilket är av betydelse för patientens tillit liksom för hans eller hennes förmåga att vara fri att tala eller känna vad som helst som dyker upp. Man befinner sig i denna situation faktiskt på gränsen mellan inre och yttre värld. Känslan av verklig, reell tid kommer att gå in i patientens "inre klocka" så att han eller hon vet exakt när tiden är ute, en inre klocka som delas med terapeuten. Det är alltså bara en rituell handling när terapeuten säger "tiden är ute", eftersom båda förnimmer det exakta ögonblicket.

Det finns en dubbel tidsuppfattning i detta ramverk. En patient ger sig ibland hän åt barndomsminnena i det förflutna

eller återger aktuella händelser som dyker upp ur berättelser och drömmar. Detta berör känslan av tidlöshet i det infantila domäner. Men när slutet av timmen nalkas, kan han eller hon sammanfatta och säga: "Jag kommer tillbaka till det här nästa gång!" och lämnar sessionen i tid, och känslan av "verklig tid" har tagit över. Den psykoterapeutiska situationen ger tryggheten av en ram inom vilken fantasierna får spelrum, ungefär på samma sätt som i Strindbergs höga hatt.

Den psykoanalytiska processen har sin bestämda rytm i det patienten kommer till sin analytiker fyra eller fem dagar i veckan. Processen skapar på det viset en dialektisk pulsation mellan tidlöshet och tidkontroll. Känslan på måndagen är att det har gått lång tid sedan i fredags och nu ligger oceaner av tid framför. På fredagen kan patienten känna sig arg: "Det är inte någon idé att säga något idag, eftersom veckan ändå är bortgjord!" Det infantila dyker nu upp i separationens ögonblick.

Allteftersom lekutrymmet i situationen utvecklas och många terapitimmar har sin gång, kommer en mängd tidigare glömda minnen, glädjemen och sorger in på den analytiska scenen. Det infantila livet blir alltmer tydligt i det nuvarande. Tid och tidlöshet blir invävda i varandra. Infantila drag dröjer sig kvar men blir allt mer möjliga att tolerera. Denna förändring är essensen i den psykoanalytiska processen: känslan för tidens gång hos den vuxna kvinnan eller mannen och tidlösheten hos den lilla pojken eller flickan flätas in i varandra samtidigt som de blir allt tydligare åtskilda. Detta klarlägger och bekräftar tydligt Freuds tidigare omnämnda tanke att det omedvetna infantila detet/jaget är tidlöst, medan det vuxna jaget använder begreppet tid som en av sina organisatörer. Tiden verkar reell allteftersom toleransen för det infantila djupnar i den psykoanalytiska situationen. Det är ett förlopp som tar en hel del tid i anspråk.

Allteftersom tiden går förefaller förloppet oändligt. Det kan tyckas långsamt; ändå måste det vara så, eftersom en hel livsperiod drar förbi under detta företag, kanske fem år i analys eller ännu längre i psykoterapi. Som regel sätter de två som är inbegripna i företaget inte någon uttalad tidsgräns från början. Men det finns ändå samtidigt en känsla för en början, en mitt och ett slut i en så lång process. Tidsuppfattningen är inte bara en varseblivning av tid, utan också en varseblivning av mognadsprocessen i en relation mellan patienten och hans eller hennes analytiker. Man kanske kan säga att patienten har fått vad han eller hon kom för – kanske att förkovra sin förmåga att ta tag i sitt liv – och analytikern kan i slutfasen få en känsla av att han eller hon inte har mycket att tillägga. En spe-

ciell form av sorgsenhet kan uppstå, kanske en tystnad, och en tydlig förnimmelse av att ett slut nalkas. Denna känsla är en varseblivning inte bara av tiden, utan också av nödvändigheten av en separation, ett uppbrott. Liksom livets framflytande långsamt förändrar perspektivet från tidlöshet till begränsning av tiden, kommer tidsförloppet i terapin att lika obevekligt gå mot en förnimmelse av avslutning, tydlig på ett nästan kusligt vis.

Vid någon tidpunkt kommer någon – terapeuten eller patienten – att ge en vink om vad som håller på att hända. Patienten kanske säger något som: ”Det faller mig in att det har blivit vår och snart ger sig barnen iväg på sommarlov...” och budskapet har gått fram. Så har slutet benämnts och den terapeutiska processen kan summeras. I gynnsamma fall känner båda parterna att ett stort företag är avslutat och – paradoxalt – infinner sig en stämning av tidlöshet som kan fylla rummet.

Metaforen har förbundet det infantila förflutna med det närvarande och visar tydligt hur det infantila för ett ögonblick har kommit till ro med det reella. Vinjetten illustrerar också hur dagdrömmandet kan ha en läkande förmåga i ett förbiglidande moment.

*

Detta händer i ett ”nu”, ett begrepp som jag vill stanna vid till slut.

”Nuet” är en gnista i den fysiska tiden. I en mänsklig relation är det mer komplicerat. Detta ”nu” skapas i dialogen med den Andra (eller mig Själv). Gensvaret i dialogen beskrivs av Jessica Benjamin som en bekräftande känsla som ger upphov till ett slags glädje – ”jouissance” (en term som Benjamin har lånat av Lacan) – och den upplevs som något mer än passagen av ett förbiglidande ”nu”. Den ömsesidiga känslan av ”jouissance” gör ögonblicket till ett paradoxalt stillestånd, när dess känsla av intensiv närvaro gör att Tiden själv faller ur fokus. ”Nuet” får en intensitet som frigör minnen och tankar som registreras och behålls i det inre med alla sinnen – upplevelse av rum, atmosfär, dofter, röster, kanske smärta. En sammansmältning äger rum av fantasier om den Andra och mig Själv.

Omkring denna ”jouissance” i ”nuet” kretsar en mikroprocess som, oaktat den inträffar i ”nuets” moment, icke desto mindre måste fångas och beskrivas i ett tidsligt förlopp. Beskrivet som ett sådant kommer den cirkulära processen av tilltal, gensvar och bekräftelse att ske i en process som är sekundsnabb men ändå tidlös – liksom förloppen i det omedvetna.

Varje reflexion över ett ”nu” av detta slag är dock omöj-

lig, eftersom vårt försök att beskriva "nuets" moment blir ersatt av ett annat intellektuellt "meta-nu" som i samma ögonblick förstör och upplöser momentet av lekfullhet, poesi och ömsesidig dröm som i formuleringen i min illustration ovan. I tystnaden efter detta "nu" kan förändring ske. Denna förändring kan beskrivas med ett enda ord: *överlevnad*.

